

196835

HIDVÉGI
GRÓF MIKÓ IMRE
EMLÉKEZETE

1C 1680

IRTA
ERDÉLYI PÁL

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMTATÓ INTÉZETE
1905

Chief Clerk's Office

HIDVÉGI
GRÓF MIKÓ IMRE
EMLÉKEZETE

IRTA
ERDÉLYI PÁL

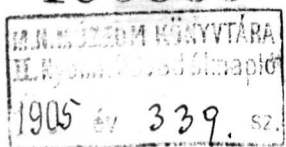

KOLOZSVÁR
STIEF JENŐ ÉS TÁRSA KÖNYVNYOMTATÓ INTÉZETE
1905

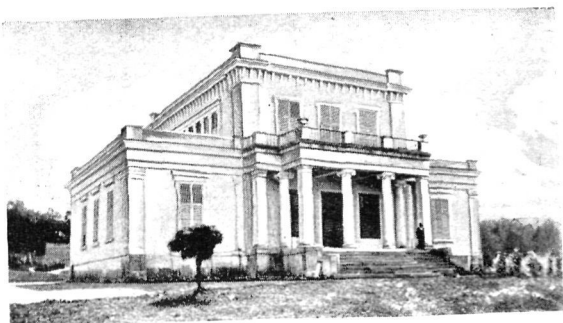
slung. l.
122j

196835

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLETNEK
1905. ÉVI NOVEMBER HÓ 5-ÉN TARTOTT
ÜNNEPI KÖZGYŰLÉSÉRE.

KOMOLY MEGILLETŐDÉSSSEL veszem ajkamra az Alapító nevét, mikor az ünnepi közgyűlésen Róla, a Tőle életrehívott Egyesület parancsára megemlékezem.

Bibliai kort mutató életének Múzeumunk a legmaradandóbb emléke, szinte félszázadja élő és munkáló bizonyosága, hálás és kegyeletes táplálója a messze jövőre is fényvető dicsőségének. Kortársai mindenkor tisztelt neve mellé nem egy diszesítő jelzőt tettek. Az agyagfalvi gyűlésen a *székelyek atyja* nevet nyerte és Tompa csak a közvélemény tolmácsa volt, midőn őt Erdély *Széchenyi*-ének mondotta. E megtisztelő jelzők azonban lassanként a történelem lapjaira kerültek, míg a *múzeum-alapító* elnevezés, mint hagyo-

mányozott drága örökség és az Erdélyi Múzeumban megtestesült valóság, egy nemzet szívébe vésve kíséri el nem muló alakját. Az idő, mely a multat feledékenységére révén egyre fosztogatja, nem árt emlékének. Alakja körvonalait halványíthatja, küzdelmes életének egy-egy részletét elmoshatja, de a halványuló körvonalak és elmosódott részletek fölött annál ragyogóbban delel az alapítás gondolata és az alapító érdeme. Mennél inkább távozott tőlünk a nemes gróf térben és időben, annál magasabbra emelkedett előttünk áldozó és építő munkája: eszménynyé, mely tiszteletre és csodálatra indít; gondolatá, melyhez nemzetünk és fajunk megmaradásának föltétele van kötve.

Ha hűek akarunk maradni hozzá és emlékéhez, ha igazságot akarunk megállapítani életéből és munkájából, ha bele láthattunk hazájáért dobogó szívének és nemzetéért aggódo lelkének titkos rejtekébe: pályája és működése rajzában annak a két gondolatnak megismeréséhez kell jutnunk, a mely őt egész életében végig kíséri. Mikó gróf egész életét az önzetlen és folytonos munka tölti be. Minden munkájával használni akar nemzetének és mindig azzal a gondolattal, hogy munkája mások és maga előtt csak hazafias

kötelesség — talán példa: hogy nemzetünk jövődjét csak az övéhez hasonló önzetlen és folytonos munka biztosíthatja.

Ez a kitaró, lankadást nem ismerő, a zord napokban el nem csüggedő és hitében, nemzete jövődjének várásában és kivívásában egyre erősülő nemzeti munka különös szint és megható vonást nyer Mikónak égő hazaszeretete által. Munka és hazaszeretet vezetik egész életében, ezek jelentik neki azt a tranquilla potestast, melylyel szemben a violenta potestas tehetetlen; ezek adnak politikájának szint és társadalmi tevékenységének ezek biztosítanak kiváló eredményt; irodalmi munkásságát ezek sugallják, önzetlenségét fokozzák és alkotásainak éppen ezek kölcsönöztek ható erőt, életre való képességet. Az önzetlenül teljesített kötelességek embere volt és ha volt a közt szolgáló életének keserősége, csak az lehetett, hogy nem áldozhat többet, nem dolgozhat többet. Mikónak e bámulatos tulajdonságait még nemesebb színben tünteti föl a sorsnak az a kegyetlen végzése, hogy benne az utolsó Mikó dolgozott olyan kitarással és becsvágygyal, mintha nevének fényét jövő nemzetsége fölé akarta volna ragyogtatni. Pedig fiában maga temette el az utolsó

előtti férfit, a ki nevét viselte. S nem ez volt a legfájóbb csapás, a mit a sors reá mért. Talán legnagyobb veszteség a Mikó névre, de nem a legnagyobb csapás Mikó szívére. Feleségének korai halála és elhalálozásnak különös körülményei vágták szíven a legfájóbb sebet és akkor, mikor lelkét nemzete elpusztulásának rémei is gyötörték. Kettős katasztrófa nehezedett rá és e súlyos megpróbáltatás alatt, mint Jób, ő is fölemelkedett.

Mikó gróf fiatalon éri el az erdélyi közéletnek legfényesebb polczait; fiatalon, szíve szerint házasodik, családot alapít és boldogságát fiú- és leánygyermekes tesz teljessé. Hivatalos pályájának és családi boldogságának delelőjén éri nemzetét a világosi katasztrófa, Erdélyt a birodalomhoz való visszakapcsolás, tehát az únió bukása, melynek egyik vezető politikusa volt. Hivatalos kötelessége a császár elébe szólitja s Olmüczben tíz hónapig honesta custodia alatt, de mégis csak őrizet alatt tartják Erdély diplomatáját. 1849 októberében bocsátották haza. Mikorra Erdélybe visszakerült, minden összeomlott s a nagy töldrengést hirdető omladékok között alig találta meg azt a kis halmot, mely felesége fölött domborúlt. A ve-

zérő politikus és országos ember tragédiája nem magában álló jelenség, csak szembeötlőbb. Vele együtt hányan zokogtak akkor eszményeik és kedveseik elvesztésén? A két haza népe a csapások és veszteségek fájdalomban és a fájdalom közösségében valószínűleg meg az úniót. Erdélyt Magyarországgal a súlyos és dicsőséges napok vérszerződése kötötte össze, de ezt a kötést az elnyomatás komor gyásza szentelte meg.

Nagy katasztrófák után, a világnak elsötétülő gyászában, egyes és nemzet, csak a veszteséget érzi és csak emlékeinek kínos föl-számolásával vergődik. A szomorú napok lassankint évekké nőnek és szerencsére nem tanulunk meg feledni soha. A fájdalom heve enged, de az emlékezés gyönyörűsége folyton erősödik. Az élet a maga ridegségével elegyengeti a mindennapi munkához visszavivő út göröngyeit s a nagy katarzis a léleknek jobb és nemesebb tulajdonságait váltja ki. Mikóban a haza szeretetét és az önzetlen munka gyönyörűségét nem kellett kiválnia, de uralkodóvá tenni, hogy felesége elvesztése után el ne ejtse szívét és fejét, hanem egész lélekkel éljen a kötelességnek, a mely munkára hívta és az emlékezésnek, mely boldogította. Tíz év múlva, egyik ira-

tában vallomást tesz arról, hogy felesége virraszt gondja és munkája fölött s mikor nemzetének sorsáról tépelődve, a kibontakozás útjait elénkbe tárja s a magyar nőnek e téren való küldetését fejtegeti: szinte költővé lesz az érzésnek amaz erejétől, melylyel emlékeztet írja.

A nemzetet ért katasztrófa és az arra következő szomorú idők, Kazinczy Gáborszavai szerint, valóságos rosta voltak, mely a nemzet javát a polyvától elválasztotta; tűzvész, melynek fényénél a hazafiak szívébe lehetett látni.

E szomorú idők folyása alatt Mikó gróf éppen úgy a történet előterében áll, mint állott 1848 előtt, mikor a békés fejlődés és a fokozatos kibontakozás útját gróf Széchenyi István fejtegette. Erdélyben Széchenyinek kisebb hatása volt, minek egyik oka, hogy a két haza közjogi állásuk, társadalmi és nemzetiségi viszonyaik szerint lényegesen eltért egymástól. Erdélyt akkor inkább a közjogi politika izgatta, csak a szabadságharcz után, mikor már közjogilag az anyaországgal egyesült, ért meg a társadalmi reform előkészítésére. Mikó ezekben a kérdésekben egyaránt előljárt. 1848 előtt főként az unió gondolata hordozta az erdélyi politikát, ennek Mikó gróf volt egyik vezető embere; 1850

után, mikor a társadalmi munka ideje elérkezett, Mikó gróf maga vált, a köztudat szerint, Erdély Széchenyiévé.

A közvélemény szavát tisztelettel meghallgatva, korrigáljuk meg azzal, hogy Mikó gróf érdeme kisebb volna, ha Erdélyben csak Széchenyi utánczója, vagy Erdélyben Széchenyinek hű helytartója lett volna; világosítsuk meg azzal, hogy Erdélynek akkor nem Széchenyire, hanem Mikóra volt nagyobb szüksége. A két vezető és agitáló nagy hazafi szerepe és jelentősége vérmérsékletük különbségén kívül, főként aszerint alakul ki, a mint kinek-kinek működését a maga hazája és kora irányították. Hogy csak egyet emeljek ki: Széchenyi Erdélyben és az ötvenes években épp oly kevésbé tudta volna betölteni Mikó helyét, mint ahogyan Mikó maga is nem Széchenyi, hanem inkább Fáy koszorúját vívta ki. Optimista és csüggedést nem ismerő lelke, önzetlen és kitartó munkája, minden nemes és hazafias czélt szolgálni tudó készsége, lelkesíteni, magához vonzani, munkára serkenteni, áldozatra bírni, a múltért megvigasztalni és a jövőt előkészíteni, kihez-kihez a maga nyelvén szólni, érdekeket kiegyenlíteni, hátul maradva másokat előretolni, türelmesnek lenni és a

szükség szerint viszont kitörni: mindezek oly képességek, melyek nélkül Erdélyben az ötvenes évek alatt Mikó küldetését, rajta kívül, senki sem végezheti. Széchenyi sőtétenlátása, elborúlt kedélye és kétségbeesése helyett Mikónak törhetetlen hite, eleven vérmérséklete, élő reménysége volt akkor helyén és Fáynak aggodalmas és érzékeny lelke; elméleti és irodalmi formákban tanító eszméltetései helyett Mikónak eleven és hajlékony természete és erősen gyakorlati iránya volt akkor időszerű. Széchenyivel mégis van közös vonása: az a lobogó és mindenre kész hazaszeretet, mely őt is munkába állította; Fáyyal is van közös vonása, az a sóvár vágy, hogy ő is minden téren használhasson hazájának. Az ellentétek és közösségek e szerencsés vegyüléke Mikót Erdélyben gondviselésszerű férfiúvá tették, kiben a magyarországi reformerek lelke él, de az saját hazája és nemzete szükségére alakul ki.

Mind e tények daczára is van annak a gondolatnak valami belső igazsága, melyet Tompa fejezett ki: Mikó hatása Erdélyben és a kiegyezés előtt hasonlatos Széchenyinek a szabadságharcz előtt Magyarországra gyakorolt hatásához. Minek oka abban keresendő, hogy mindaketten saját koruk és nemzetük fön-

maradását anyagi és szellemi téren való fejlődésüktől tették függővé. Következésképpen tevékenységük köre is jó részben azonos volt és céljuk biztosítására ugyanazokat a fegyvereket is kellett használniok. Viszonyuk az apostol és tanítvány viszonya, de a megtérítendő kisebb ország Mikónak jutott és az új hit erejét és üdvözítő hatalmát a magyarságnak Széchenyi korábban profétálta. Szerencsés volt hazánk, hogy a Gondviselés velök megáldotta és hogy mindegyiköket a maga idejében küldte el és a maga helyére állította. Mikó a magyarság keleti bástyáját erősítette meg és ezért, noha kiválóan Erdély politikusa és dicsősége, a testvérhaza is büszkén vallja hű és nagy fiának.

* *

Nemzetét és szívét ért csapások után mihez kezdhett volna a kötelességek embere, mint kötelességei teljesítéséhez. Feledhetetlen és áldott emlékű felesége földi alakját művészi alkotásban örökíttette meg és borongó lelkével a boldogabb multhoz fordult. Ott keresett vigasztalást szívére és a régi dicsőségből fegyvert kovácsolt a jövő kiküzdésére. A közélet szünetelt, a társadalomra titkos kémek vigyáztak s tőlük még a csa-

ládi szentély sem volt megbúvó, bizodalmas otthon. Csak a gondolat volt szabad, de a fájdalom már gyanút keltett, még a reményt is el akarták kobozni. A vezeklés és a bosszú idején Mikót is zaklatás érte, noha 1848 végétől 1849 októberéig Olmüczben, szem előtt volt. Azután már nem lehetett hazafiasan vétkezni. Mikor azután magának élhetett, történelmi és irodalmi tanulmányokba mélyedt, gazdálkodott, gyermekeit nevelte, szóval teljesen visszavonult. Ez időben alakult ki előtte a nemzetet ért nagy veszedelemnek igazi képe és a hazafinak a jövőt illető kötelessége. Ekkor érezte igazán ama mondásának igazságát, hogy a nemzetnek két rétege becses: az, a melyik földjét és a melyik irodalmát műveli.

E gondolatnak igazságát saját élményeiből szűrte le s azt maga is követte. Visszavonult magányába, családjá múltjával, hazája régi nagyságának képeivel, félénken megszólaló irodalmunk gyéresebb könyveivel és a köztörténet emlékeivel társalogva, a jövő útjait kémlelgette és a magafajtajú hazafiak szerepét fontolgatta. *»Láthatárunk komor — írja Kazinczy Gáborhoz — de a népek sorsát egy láthatatlan hatalom intézi, mely nem hagyja veszni, kibén a jónak — Istennek —*

ereje lakik s ki a jog s igazság ösvényén jár. Hitünket megőrizni, önbizalmunkat el nem veszíteni tisztünkben áll nekünk, kikben az eseményeknek két véglete: letűnt jó napok s kezdődő balszerencse, múlt és jelen, lelik kifejezésüket. Igen, nekünk azon kell lennünk, hogy a jövő talánya is megoldást, legalább jó kezdetét lelje. A széthányt egyház romjait — a szent emlékeket — összehordogatni, szobraiit pusztulattól megmenteni s ezekből új hajlékot építeni a mi tartozásunk. Kiket tények és feddhetetlen élete jobbak közé soroztak, kiismerünk, másokkal is megismer-tetnünk, kit a közvélemény legjobbnak vall, fölkeresnünk, rokonszenveinkkel körülövez-nünk, a közhitelben gyarapítanunk, erőssé tennünk kell. Ne hagyjuk magunkat s az ég sem hagy el. A mennyit az idők rontanak, mi annyit építsünk, egyesüljünk a haza sze-retetében, ápoljuk önérzetünket. Ha igaz: hogy oly sok kultúrai mag, annyi civilisatiói ösztön, akkora szellemi súly, szóval azon intenzív erő van meg fajunkban, mit én és ön is hiszünk, akkor mi élni fogunk és vész-nek és viharnek daczára újra fölvirágozni«. ¹

1855 tavaszán írja e prófécziát. Akkor még, merész és szinte álomba való ábrándokat és Kazinczyhoz, ki vele ellentétben, a kétel-

kedés, lemondás és keserű meghasonlás rémeivel izgatja lelkét. Akkor már tul volt az első fájdalom és az első kábultság lázain. A természet ölen és az írószoba magányában végzett munkálkodás gyönyörűsége visszaadták lelke rugalmasságát, megerősítették hitét és életre keltették reményeit. Az egy-
másután múló évek mindenike meghozta a tavaszt, mindenike elragadott egy-egy élesebb fájdalmat s a mint látta, hogy a természet törvénye bizonyítja a föltámadás hitét, érezte, hogy az idő gyógyítja a sebeket és meggyőződött arról, hogy sorsunkat egy láthatatlan hatalom intézi; munkára készen, áldozatra sóvárogva és az új evangélium hirdetésére megerősödve, szabadabb térre merészelt és megkezdte küldetészerű tevékenységét.

Ha addig sajátkezűleg másolgatta ősének, Mikó Ferencznek, kéziratos krónikáját és a többi, Erdély múltjára vonatkozó emlékiró műveit,² ennekutána, már kiadásukról tárgyalt és megindította *Történelmi Adatait*; ha addig földjét művelte, most élére állt a gazdasági mozgalmaknak; ha addig fájdalommal látta az erdélyi nyilvános élet tespedését, most magára vette az agitáló, ébresztgető és munkára serkentő és áldozatkészséggel példát

adó reformer szerepét. Erdélynek nem volt sajtója, lapot alapított, annak maga meczenása és munkatársa volt; fölkarolta a Nemzeti Színház ügyét, az iskolák gondját, a szépirodalom és tudományos törekvések zászláját, az anyagi téren való haladás, a közlekedés és közgazdaság, jótekonyság és egyházi élet és a társadalom fölrázása érdekében való izgatás szervezését és vezetését. Rövid néhány év alatt Mikó gróf neve két haza völgyein siklott végig és bérceiről hangzott vissza. Kolozsvárott ő volt a magyarországi törekvések nagykövete, Magyarországon ő képviselte Erdélyt. Az ébredő nemzet vezetői között az első sorban áll, az úniót társadalmi téren ő valósítja meg és készül annak politikai visszavívására. Háza és otthona egyik pillanatban a közélet kaszinója, a másik perczben már a legpedánsabban berendezett és vezetett bureau; szalon és agenzia, szinte nyilvános tudakozó és közvetítő intézet. Érintkezésbe lép minden jó magyarral; írók, gazdák, tanárok, tudósok, politikusok gyűlnek köréje és folytatnak vele széles körre kiterjedő levelezést. Az erdélyi arisztokrácia, a három nemzet képviselői, neves és ismeretlen hazafiak nála és az ő körében tanulják megismerni egymást és az ő zászlaja alatt

egyesülnek közös célra: az erdélyi társadalom fölrázására. Mindent úgy intéz, ahogyan próféciájában megírta. Fölkeresi és megtalálja, kiket érdem és hazafiság a nemzet jobbjáivá tevének. Egyik levelében dicsekszik azzal, hogy a mi magyar és önzetlen ember Erdélyben van, az mind Kolozsvárt van, mi hozzátehetjük: mind Mikó társaságában.

Az ötvenes évek történetén gróf Mikó alakja vonúl végig, fölötte szelleme uralkodik; a hatvanas években Mikó az erdélyi politika vezére, az únióban és a kiegyezés alatt Erdély társadalmilag és politikailag az ő álmait valósítja meg. A katasztrófától a koronázásig terjedő korszaknak egyaránt volt prófétája, apostola és hogy kortársa szavát használjam: Erdélynek egyetlen kormányzója, a kit senki sem nevezett ki és mégis elismert mindenki, kinek uralkodása alatt polgárháború vagy belső viszály nem dúlt, de egyetértés és szeretet lüzte össze Erdély népeit. Az idő igazolta e mondás találó voltát és ha arra gondolunk, hogy az únió megvalósítása a magyarságnak keleti végvárát biztosította: Mikó működésének jelentősége kilép szűkebb hazája mesgyéiből és az egész magyar élet és politika szem-

határára emelkedik. Ezt a hasznos, nemes és dicsőséges közéleti pályát szinte elejétől végigkíséri a múzeum gondolata, megalapítása és fölvirágoztatása. Bárhol álljon, bármit tegyen, mindenütt és mindenben a múzeum érdeke lebeg szemei előtt. Mikor miniszter volt is, sajátkezűleg írogatta köszönő leveleit ama polgártársainak, kik a múzeumot az ő közvetítésével gyarapították. Mikor élete végén alkotásaira visszatekint, szeme a múzeumon pihen meg. Nemcsak arra büszke, hogy életre hívta, hanem arra is, hogy az egyetemmel kapcsolatba hozva, fennmaradását biztosította.

Az intézet megalapításának története egyben Mikónak jellemrajza, egyéniségének tükré, belevilágít lelkébe és műhelyébe. Nem mindennapi látvány meglopni a labororium magányát, meglesni a művészt műtermében és nyomon követni a gondolat kialakulását csakúgy, mint az alkotó ember munkáját és munkája közben magát az alkotót. Az sem mindennapi jelenség, hogy e ritka gyönyörűségben maga a művész részeltessen, mint ahogyan Mikó kezünkbe adta levelezésének és beszédeinek sajátkezűleg egybeírt gyűjteményét, tehát a múzeum keletkezésének és történetének hiteles adattárát, mondhatjuk naplóját. Ez a 15 kötetes napló, ha szabad

így mondanom, 1855—1860-ig terjed, tehát arra az időre, melyre a múzeum fölállításának szüksége, a gondolat megérése és az igények testtéválása esik. Pontos, megbízható, hiteles és pártatlan tanú.

* * *

Az Erdélyi Múzeum gondolatát az 1841—3 erdélyi országgyűlés vetette föl és ott történt az első négy alapító részéről adományozott anyag elfogadása. Gróf Kemény József és Sámuel elsőkül ajánlották fel gyűjteményeiket az új intézmény számára. De a múzeum megalkotása ez alkalommal elmaradt és gróf Mikó fellépéséig kegyes óhajítás vagy jámbor szándék gyanánt élt az erdélyi jó hazafiak szívében. Erdélyt csakhamar a magyarországi politika, főként az únió, azután a szabadságharcz, majd az elnyomatás kötötték le és a múzeum e lázas években háttérbe szorult. Mikor gróf Kemény József meghalt, gyűjteményének bizonytalan sorsa dobta fölszínre a múzeum megalapításának szükségét. A nagynevű tudós és kitűnő gyűjtő végrendeletének 10. §-ában akként intézkedett, hogy gyűjteménye a Kolozsvárt megalapítandó Erdélyi Múzeumé legyen, addig is azonban, míg ez az intézet fölállana,

a Magyar Nemzeti Múzeumban letétként helyeztessék el. Ez intézkedés alapján Kubinyi Agoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója, éppen Mikót kérte föl a gyűjtemény beszállítására és Erdély ki volt téve annak, hogy ez értékes és első sorban is Erdélyt érdeklő gyűjtemény bizonytalan időre kivándorol a bérczes kis hazából.

Az erdélyi tudós világ érezte, hogy ennek nem szabad megtörténnie; félt attól, hogy valamely erőszakos magyarázó a végső intézkedés alapgondolatát kiforgatva, esetleg a szász múzeum számára fogja követelni, sőt annak a lehetősége sem volt távol, hogy a végre nem hajtható intézkedés elmaradván, a gyűjtemény a magánkézben lévő hasonlók sorsára juthat: el is kallódhatnak. A gyűjteménynek Kolozsvár részére való megmentése ily módon egyszerre a nemzeti kötelességek sorába emelkedett. A késedelmeskedésben veszély rejtett, a halogatás elposványosíthatta volna a törekvésnek benső erejét és a bukdácsoló tervezgetés megoszthatta volna az egyesülésben lappangó erőket. Csak gyors elhatározás és a tett hatalmával megigéző lépés számíthatott diadalra.

Gróf Mikó tette meg ezt a lépést. Tisztán látta a viszonyok és lehetőségek alakulását.

A kérdés fontosságát felismerte, saját képességét és a várható eredményeket megfontolta, gyorsan határozott és meglepetést költve cselekedett. A körülötte ábrándozók és tervelők még csak az elhatározás kimondásáig sem jutottak, mikor ő a „Kolozsvári Lapok“ mellékleteül megjelenő *Múzeum*-ban³ közzétette ismeretes ajánlatát, hogy szén-utczai angol kertjét és az abban épült nyaralót az Erdélyi Múzeum javára átengedi és ezzel a múzeum alapját tényleg leteszi.

Ez döntő lépés volt, reá vall Mikóra és csak arra lehetett váratlan, a ki őt nem ismerte. Ajánlatának nemcsak belső rugóit, hanem Mikónak közéleti állásában rejlő kedvező körülményeit is ismerhették. Tudták róla, hogy a székely dicsőségnek ájtatos rajongója. A szabadságharcz idején a székely vér és hazaszeretet legendáit szájról-szájra adták, ezeket a legendákat a monda és hagyomány ködén átsúgárzó ősi eredet és a hozzákapcsolódó hunrege aranyozta meg. Debreczeni Márton *Kiövi Csalája* kiadásával is a székely dicsőséget és hagyományt akarta erősíteni. Mikó fájának szívósságával és vérének csapongó lelkesedésével csüngött rajtok s az volt egyik leghöbben dédelgetett törekvése, hogy e mesés mult és gazdag történet könyvét

megirassa. Írói és tudományos munkálkodásának is ez az egyik rugója. Levelezésében kimerítően tárgyalja ennek módozatait és eshetőségeit. Pályadíjjat akar kitűzni ily műre, majd Kovács István tanácsára, megbízás útján kívánja megíratni. Maga is közrebo csátja a székelység multjára vonatkozó adatait, utánnok nagy arányú kutatást folytat és széles körre kiterjedő levelezésében az egész Erdély magán- és közgyűjteményeit fölhá nyatja. Székely adatok keresésébe vonja bele a tudós és laikus világot. Mágnásaink, taná raink, papjaink az ő biztatására és útmuta tása mellett búvják a családi leveles ládákat és hatósági vagy magán levéltárakat. Egyre másra szaporodnak hivei és segítői, úgy, hogy igen rövid idő alatt az erdélyi törté netkedvelőknek nagy és buzgó gárdája veszi őt körül. Tudott az emberek nyelvén, tudott biztatni, lelkesíteni, irányítani, lekötelezni, dicsérni és jutalmazni. E közben önkény telenül és számítás nélkül mozgatója, közép pontja, szervezője és vezetője lett egy olyan iránynak és munkásságnak, mely lényegét és jelentőségét tekintve, az erdélyiek álmát, a múzeumot, társadalmi úton és feltűnés nél kül, bár nem hivatalos szervezetben, máris megvalósította.

Mikor tehát ajánlatát megtette, számíthatott arra a szinte kész szervezetre, melyet *Adatai* érdekében, a megmenthető emlékek föl kutatására és biztosítására, megismertetésére és ezzel a történeti szellem ápolására maga köré gyűjtött, maga körében látott. Méltán hihette, hogy a mit ő egymagában elért, megvalósítható egy szervezett múzeum javára is, melynek nagy jelentőségét minden jó erdélyi érezte; számíthatott arra, hogy ez a kör a múzeumot föl fogja karolni és hogy ennek segítségével a múzeumot életre hívhatja, megteremtheti.

Ez a levelezés azonban nemcsak gárdát teremtett az alapítandó múzeum számára, hanem egészen szemléltetően és gyakorlatilag értette meg a múzeum jelentőségét és a nemzet életében és a tudományosság javára betöltendő szerepét. Megmutatta, hogy a történettudomány munkásai egymástól elválasztva, szétszórva, egymás munkájának és forrásainak ismerete nélkül micsoda nehézségekkel kénytelenek megküzdeni. Sokszor ugyanazt a dolgot végzik, nem is sejtve, hogy más őket megelőzte; gyakran források nélkül tapogatóznak, máskor meg képtelenek arra, hogy kellő forrástanulmányt végezhesenek. Az érintkezés és tapogató-

zás, a levelezés és irányítás nemcsak fölös munkával terheli a kutatót, hanem igen sokszor ingoványra is viszi. Egy központi és rendesen kezelt gyűjtemény nélkül minden fáradozás meddő, vagy legalább is kevés sikerrel biztat abban a munkában, melynek célja a nemzeti mult emlékeinek föl kutatása és megmentése.

Mikó szomorúan tapasztalta, hogy a szabadságharcz idején, a háború pusztítása és az oláhok dúlásai vagyonban és főként tudományos és művészi emlékekben, mily pótolhatatlan kárt tettek. Nemzeti multunk jelentékeny veszteségeit látta a kifosztott kúriákban és elprédált történeti anyagban. Előrelátása is tanácsolta, mert az ily emlékek biztosítása csak a magyarság szívében, Kolozsvárt, csak rendszeres gondozás mellett, múzeumban, érhető el és történhetik meg.

A történeti szellem erejét is érezte, a multban gyökerező nemzeti tudat hatalmát is életre akarta hívni, a régi dicsőség képeivel lelkesítve, a szunnyadó politikát is szolgálni kívánta s e célok érdekében első sorban is gr. Kemény iratait kellett Erdély számára megtartania. Ennyi fontos és nagy érdek föl ismerése kötelességet rótt reája s ő, a

kötelességek embere, Erdély vezető politikus és zászlósa, elhatározó lépést tett, a múzeum alapját megvetette.

Tudta jól, hogy példa és áldozat nélkül sem nagy czélok, sem nagy alkotások meg nem közelíthetők, vagy el nem érhetők. Neki lobogó lelkesedésén kívül módja is volt, élt vele és hazája javára, mint hirdette, *nemzete megmentésére.*

A múzeum akkortájt és főként Erdélyben a magyarság fenmaradásának palládiuma gyanánt szerepelt. Hozzá kötötték a jövőt, véle azonosították a magyarságot, egészen úgy tűnt föl, mintha a múzeummal a magyar ég is pirkadni kezdett volna. Ezért a múzeum megalapítása nemcsak hazafias áldozat és kulturális vívmány volt, hanem egyenesen politikai esemény, melynek nagy és messzire kiható értékét talán ma már meg sem tudjuk ítélni. De ha olvassuk annak a kornak írásos emlékeit, leveleket, újságokat, fejtegetéseket: az ügy történetének adattárát, bennünket is magával ragad az szent és rajongó lelkesség, a melylyel a kortársak ezt az új intézményt, mintegy új palládiumot, ápolták. Egész Erdély fölött egyetlen gond virrasztott, egyetlen reménység élt, egyetlen vágy sóvárgása gyötrött: a múzeu-

mért aggódó gond, a beléje helyezett jövő reménye, a fölállításaért folytatott törekvés sikerének vágya. Ezzel egyidejűleg sok fontos és nagy érdekű vállalkozás és kérdés volt akkor fölszinen. Így a többek közt a nagyváradi—kolozsvár—brassói vasút kiépítése, de az előtérben a múzeum gondolata állt. Mikó ezt a rajongó vágyat át tudta ültetni a magyarországi társak szívébe is. S annál inkább, mert a másik hazát akkortájt rokon törekvés tartotta izgalomban. Az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság megnyitására váró reménység táplálta az erdélyiek vágyát. A magyarországi (1859. szept. 1.) pátenz forrongásba hozta az embereket, de azért a múzeum gondolatát nem szorította háttérbe. Az a lelkesedés, mely a Kazinczy-ünnepek diadalában lángot vetett, tombolt abban a nemzeti örömben, mely a múzeum megnyitását kísérte. Az újra megnyílt Akadémia és a működését megkezdő Erdélyi Múzeum ülekezésében a szebb jövő zálogát látták.

Vajjon ezek a jelenségek csak néhány idealista léleknek mindent magával ragadó erejét, vagy talán a közérzés keltette vágyak visszahangzó lobogását hirdetik-e? Oly kérdés, a melynek megfejtése egyben a mú-

zeum alapításának titkát s a benne lappangó nemzeti gondolatnak alkotó erejét, hatalmát is megérteti.

Kétségtelen, hogy egy-egy eszmének vagy kornak rajongói magukkal ragadhatják a tömegeket és hatalommá érlelhetik akarataikat. A gondolatok és nemzetek történelme számos ilyen esetre tud példát. De az is bizonyos, hogy a rajongók diadalmas útját mindig olyan tömeg tapossa szélesre, mely a behódolásra elő van készítve a csatlakozásra már eleve megérett. Az epikus hősök járják ezt az utat; a tragikusok azt, a melyiken az éretlen vagy fogékonytalan tömeggel kerülnek szembe. Ha eszünkbe jut, hogy Mikót az epikus hős nimbusza vette körül, hogy egész Erdély az ő szavát leste és várta, utánna indult és rá, főként mint múzeum-alapítóra gondol, tehát köréje hagyományt teremt: e tényekben és e fölfogásban már meglátszik, hogy a kérdés nem csupán Mikónak idealizmusán fordult meg, hanem kifejezetlen vágy, vagy titkon dédelgetett reménység alakjában élt sok jó kortársa szívében. Mikó tolmácsa lett kora és hazája vágyainak, inkább poéta, mint próféta. Az emberi társadalom története és haladásának útja arra tanít, hogy a korszaknak, az uralkodó szellemnek és a titkon lap-

pangó nemzeti vágyaknak rendszerint egy-egy kiváló egyén ad hangot, ellentétben az állati társadalommal, melyben a tömeg maga mozdul meg, a saját ösztöne, hogy ne mondjam feje után indul.

Az ötvenes évek elején a nemzetnek a politikai, társadalmi elnyomatás alatt egy szabadsága volt csupán, hogy emlékeiben elmerülhessen, csak egy érintetlen vagyona: múltjának dicsősége, csak egy el nem kobozható reménye, melyet történelmének el nem pusztult könyvei hirdettek. A csüggedt magyarság az első biztatást iróitól nyerte, kik bár fojtott hangon, de a közel múlt dicsőségéről szóltak hozzá. Irónak lenni nemzeti föladat lett, nyelvet és irodalmat művelni kötelesség. Soha jobb és dédelgetettebb kora nem volt irodalmunknak, mint ekkor és íróit jobban meg nem becsültek, mint ez idétt. Még pedig a hazafiak és a hatalom egyaránt. Csakhogy mindenik a maga módja szerint. Vörösmarty a nemzet régi dicsőségének époszával politikai gondolatot hirdetett és Mikó *A Kióvi Csata* kiadásával ugyanily törekvést kívánt szolgálni.

Debreczeni Márton későn szólalt meg Magyarország előtt, de még idején Erdély számára, hol a nemzeti ébredésnek első

föllángolását annyi gyász követte. Az erdélyi társadalom különben is tagoltabb volt. Erdélyben a magyarság kisebb elterjedésű, a birodalomhoz való kapcsolata révén zárkózottabb és földrajzi fekvésénél fogva elszigeteltebb levén, a magyarországi mozgalmak hatását későbbben érezte és erőtlenebbül tudta viszonzni vagy táplálni. Azonban a szabadságharcz dicsősége és gyásza, a közösen hullatott vér s az együtt elsiratott szabadság s a közös elnyomatás keserősége okozta, hogy Erdély a szabadságharcz alatt kapcsolódott igazán az anyaországhoz és törekvéseit is csak annak leveretése után méltányolta igazán. E szerint az ötvenes évek elején Erdély társadalmilag és politikailag olyan helyzetben volt, mely egyaránt emlékeztetett a magyarországi huszas évekre és a reformok szükségére, de még ezen fölül osztotta a testvérhaza sorsát a hatalomtól szenvedett elnyomatásban is. Egyformán szüksége volt Erdélynek ekkor Széchenyire és Fáyra, Bajzára és Toldyra, Vörösmartyra és Tompára. Tehát azokra, kik a társadalmat nemzeti munkára ösztönözték, a nemzet dicsőségét énekelték, multjának kincseit kutatták, sajtót alapítva közvéleményt teremtettek és végül az elnyomott nemzetet allegóriák-

ban vigasztalták. Tehát a történeti szellem fölkelésére és ápolására, a faji érzésnek a nemzeti nyelv és irodalom által való emelésére, gazdasági és társadalmi úton a nemzeti erő fokozására, azaz a nemzeti politikának akkor megengedett és már kipróbált eszközeire volt akkor Erdélynek szüksége.

Mikó gróf e sokféle és sok felé irányuló föladatot vállalta magára és pedig oly módon, hogy istápolja azt a két osztályt, amely földjét és irodalmát műveli. Maga válik a szellemi és gazdasági élet vezetőjévé. Kolozsvárt irodalmat, napi sajtót, tudományos életet és a mult emlékeinek megszentelt gyűjtőhelyet, múzeumot, akar teremteni. Hite szerint és a korában divó téves értelmezés szerint a múzeum és az akadémia, tehát az élő tudomány és a termelő irodalom megfér abban a szervezetben, a hol a holt irodalmat, a mult emlékeit gyűjtik. Tehát a múzeumot az erdélyi szellemi élet középontjává akarja tenni. Így ő előtte és kortársai előtt a múzeum válik annak a gondolatnak a szimbolumává, hogy a lappangó politikai ösztönt az élő tudmánynyal és irodalommal, továbbá a mult dicsőségének ragyogtatásával kell táplálni és erőre kapatni. Ezt a fölfogást hirdeti kora is, ezt a szim-

bolumot akarja megteremteni Mikó vezérlete alatt Erdély és ilyen értelemben tekintik a múzeumot a magyarság palládiumának. Mivel pedig ez idétt a nemzeti törekvéseknek tényleg burkoltan és politikai mez nélkül lehetett csak megszólalniok, vagy előkerülniök, a múzeum alapítására való törekvésben a nemzeti politika fölkelő csillagát látták. Kis és elnyomott nemzetek történetében ismétlődő jelenség ez, nagy és szabad nemzetek nyíltan politizálnak és mi akkor még kis és elnyomott nemzet voltunk, de apáink nagy és szabad nemzetről álmodozva, lelkesedve, áldozva munkáltak. Hitök és fölfogásuk szerint annak egyik és egyetlen biztositéka a múzeum volt, tehát annak megalkotására tették össze erejüket, reménységüket, tevékenységüket. Ilyen módon a múzeum csakugyan nemzeti tett volt és Mikó saját korának és népének epikai hőse. Vállaira vette és diadalra vitte a múzeum alapításba rejtett nemzeti gondolatot és politikai törekvést.

Hogy csakugyan az volt, hogy a múzeum megalkotásában ily nemzeti és életbe vágó politikai gondolat érlelődött, hogy Mikó egészen kortársai akaratának és reménységének kifejezője volt: mindezt a bizonyítékoknak egykorú és hiteles tömege igazolja.

A múzeum már élt, mielőtt megalkották volna. A magyarországi közvéleményt éppen úgy foglalkoztatta, mint az erdélyit. Előzményeit maga Mikó foglalta össze és tette közzé, barátait és követőit a velők folytatott levelezésben az akkori közvéleménynek hangos szavú képviselői gyanánt tekintette. Az Erdélyi Múzeum egyszerre népszerűvé lett. Almanach és újság vették föl czimökül, s egy rövid időn belül az egész Erdély a múzeum javára tánczolt, énekelt, bazározott, hangversenyezett és adakozott. Sőt Bécsben is készültek a múzeumi bála, de azt a rendőrség megtiltotta. A szászok rokonszenve kísérte megalakulásában, s a *Verain* ifjabb testvéreként tekintette. Mikó tudott kiegyenlíteni és egyesíteni s a múzeumnak ez időtájt főként erre volt szüksége, amarra, hogy létre jöhessen, emerre, hogy a felettes hatóság engedelmét megnyerhesse.

Abban az időben talán ez utóbbi volt a főadatnak nehezebb és kétségesebb része. Az alapítóktól a múzeum számára tervezett alapszabályok sorsa szinte a legutolsó pillanatig függőben volt. A minisztériumok, a bécsi rendőrség, a kormányzóság retortáin keresztül még akkor is nehéz útja volt, mikor Mikó gróf viselt rá gondot. Pedig az

első, a kezdő lépést nem is igen vették szigorúan. Hanem annál több észrevétel és változtatásra való fölhívás kísérte Bécs és Kolozsvár között megtett háromszori útjában. Kifogás alá esett a múzeum jelzője, mely az eredeti tervben *Nemzeti* Múzeumot akart alapíttatni. Ez a jelző elég volt arra, hogy az alapítók magyar szellemű mozgalmát szeparáló jellegűnek minősítse. Azután tudni akarta a minisztérium, hogy kik állanak, mekkora összegekkel és gyűjteményekkel a mozgalom mögött; azután az akadémiai jelleget meg akarta szüntettetni, azután az egyesületi törvénnyel összehangoztatni törekedett, azután a prágai múzeum alapításának kolonczára kötötte, a mivel persze megint késedelmeskedett, komplikálta az inzurrekció kasszájával és végre a szebeni kormányshoz tájékoztató előterjesztésére 1859-ben megkapta a jóváhagyási záradékot, mikor már előzőleg kétszer átdolgozták, a szükséges kimutatásokkal felszerelték és az előleges ajánlásokból kitűnt, hogy a múzeum fönnállása biztosítva van. Mikó maga intézte ezt a dolgot is. Személyesen nyújtotta be a tervet, személyesen informált és megbi-zottjai állandóan szemmel tartották az illető referenseket és az irományok útját, úgy

Bécsben, mint itthon, Szebenben és Kolozsvárt.

A huzavonának két magyarázata van. Egyik az a gond, mely arra irányult, hogy a múzeum csakugyan meg legyen alapítva, ne lobbanjon el az első fölbuzdulás szalmlángjával. Ezért csakugyan hálásan kell az akkori kormány előrelátását és gondosságát főlemlíteni. A mi nem gátol abban, hogy a húzódozásnak politikai jellegére is rá ne mutassunk. A gyanú, a kétkedés és bizalmatlanság legyőzésére Mikónak kétfelé is kellett küzdeni, ott fönt és ide lent. Oda fönt erősebben domborodott ki a létesítendő intézetnek politikai célja, idelent viszont a tamáskodók és aggodalmasok görög ajándékul tekintették. Mikó megbizottai és személyes befolyása révén hamarább elintézte, elnémitotta ott fönt a kételkedést, mint itthonn a bizalmatlanságot. Ezek az apró aggodalmaskodások, hogy nem fogják-e a múzeumot valaha németül vezetni, nem viszik-e el Kolozsvárról, megmarad-e nemzeti iránya, jobb-e annyi kincset egy helyre gyűjteni, a hol ha vész, tömegben vész el, és még mennyi más, ingerlékenynyé tették a különben nyugodt és bizó Mikót. Kazinczynak panaszkodik is és más-más hangban, de

ugyanazt írja meg minden kételkedőnek, a mit gróf Teleki Domokoshoz intézett válaszában írt meg: »Vagy győzz meg, ha rosszat teszek; vagy segíts, ha jót.«

Ez volt az utolsó argumentuma mindenkor, mikor már látta, hogy a tárgyi érvek nem némítják el a kételkedés szavát. Valósággal saját emberségével állott jót a leendő múzeumért minden kételylyel szemben. Az angol ember komolysága, kötelességtudása, felelőssége és hazaszeretete kellett ahhoz, hogy a múzeum ügyét minden fórumon szívósan és kitartással képviselhesse. Mikónak e kiváló érdemét még tetézi az, hogy ő a maga részére semmit sem akar abból elfogadni; az alapítás tényét akadémiai emlékbeszédében gróf Keménynek tulajdonítja, a maga munkáját kötelességnek minősíti s mindenütt és mindig a legszerényebben szól magáról. Pedig bárhogy takargatja is — érdeme kisugárzik tetteiből. A mit Seneca, a keresztyén pogány, az íróról mondott, hogy valamikor irsz valamit: mindenkor az embereknek a te erkölcsödről és elmédről kézirat adsz — még sokkalta találóbb a politikusra s a közélet emberére.

Kortársai, a közelben és távolabb állók, erdélyiek és magyarországiak, tanúságot tet-

tek akkor, mi pedig tanúságot teszünk ma arról, hogy a múzeum megalapítása, az első gondolattól, az első ajánlattól, az első lépéstől, az első közgyűlés megnyitásáig és tovább Mikó grófnak a halálaig, az ő munkája. Mert ő vetette föl annak a szükségét és alkalomszerűségét, ő tette meg ajánlatával az első lépést, ő gyűjtötte maga köré az alapítókat, a kik az ő vezetése alatt készült első szabálytervet aláírták, ő hajtotta keresztül annak megerősítését, ő gyűjtötte az ajánlatokat, adományokat, ő levelezett érdekében az egész Erdélylyel, hogy erélye, kitartása, türelme és áldozatkészsége nélkül ez a múzeum és ekkor, létre nem jön.

* * *

Mikó gróf szerénysége csak egyik ékesége a múzeum megalapításában megnyilatkozó hazaszeretetnek, a mely egyrésztől és főként benne élt és lobogott, másrészt pedig kitűnő társaiban, az erdélyi magyarság jobbjában. Mert nem szabad elfelejteni, hogy ez a múzeum kivételes viszonyok között jött létre és a születésében rejlő sajátos körülmények is az alapítás és az alapító érdemét növelik.

A múzeumok alapítása rendes viszonyok

között egyes embernek fejedelmi áldozatkészsége, vagy egyes testületnek, hatóságnak, egyháznak, törvényhozásnak határozata alapján szokott történni. Így keletkeznek a városi, egyházi, országos stb. gyűjtemények, vagy a magán-múzeumok, akár nyilvános jellegűek, akár nem. Mindenképpen fejedelmi tény egy múzeum alapítása s ha egy időben divat volt, mint a renaissance idején, ma már közművelődési és tudományos szükség.

Az Erdélyi Múzeum alapítása egészen különleges valami, egy ember gondja és a jóknak alkalmi egyesülése hozza létre és akkor, mikor hasonló vállalkozások legalább is gyanúsak, minden esetben kétségesek voltak nálunk. Politikai helyzetünk akkor mindent inkább engedett volna remélni, mint azt, hogy ez a törekvés sikerülhet. És mégis sikerült. Nem ugyan azért, mert a hatalom sietett segítségére és támogatására, hanem azért, mert egy *igaz* ember, *tiszta* szándékkal és *önzettel* hazafiúi gonddal őrködött felette és ügye diadalában volt hite és annak elvégzésére volt benne erő és elszántság. Mikó mint nagyon is magánember állott a múzeum háta mögött — mert Erdély, mint ország, nem állhatott mögötte és a testvér-haza csak aggódhatott érte.

Mi más volt a M. N. Múzeum alapítása, mikor egy kitűnő és gazdag főúr, saját gyűjteményeit ajánlta a hőn szeretett nemzetnek. Békés és rendes kormányzati viszonyok között, egy, a nádorispántól támogatott, az udvar előtt kegyelemben élő grófi család tagja és kiváló állást elfoglaló főúr kérelmének meghallgatásáról lehetett csak szó. Mikor a nemzetnek saját törvényhozó testülete iktatta törvénybe az ajándék elfogadását és az intézmény fölállítását. Így indult volna az Erdélyi Múzeum ügye is az 1841/3. évi erdélyi országgyűlésen, de nem tudták annak megerősítését kieszközölni.

Mikónak a múzeum alapításához külön társadalmi szervezetet kellett még teremteni: a múzeum-egyletet. Mert, mint az első megnyitóban maga mondja, más módja a múzeum létrehozásának nem volt. Erkölcsei testületet kellett előbb szerveznie, hogy az az egész nemzetet képviselje és akkor, mikor az egész nemzet voltaképpen politikai gyámság, illetőleg iga alatt állott.

Az ellentétek játéka mindenütt ingerlő. Az egymást ellensúlyozó törekvésekben rejlő ellentétes erők, mikor hatásukban megnyilatkoznak, néha meglepő alakulást idézhetnek elő. Szembekerülnek saját maguk-

kal, de csak helyük változott, irányuk nem. Ilyen, a politikában is kivételes jelenség, az Erdélyi Múzeum megalkotása. Ime, ebben a nemzeti törekvés üli diadalát és akkor, mikor a leigázó hatalom éppen a nemzeti szellem megtörésén dolgozik; egyesíti a nemzetet oly eszme szolgálatára, melyet az cenzúrával őriz; fölszabadítja a jobb jövő reményét akkor, mikor még jobban el akarták nyomni. A hatalomnak kezében volt minden eszköz a nemzeti törekvés megghiúsítására s az nem sikerült neki, az erdélyi társadalomnak nem volt semmi hatalma czélja elérésére és mégis elérte, a mit akart, a Múzeumot megcsinálta. Mindez azonban csak látszat, mert nem a nemzet áll szemben a hatalommal, hanem egy önzeilen ember, a kiben a hatalom nem a küzdő nemzeti gondolatot látja, hanem csupán az egyént, a ki anyagi hatalmával szemben, mint hiszi, tehetetlen. Pedig Mikó akkor a nemzeti eszmény és törekvés földön járó képviselője volt, mögötte állott az egész magyarság, de a germán monda láthatatlanná tevő süvege alatt. A múzeum megalapítása tehát akkor politikai tett volt, egyes ember műve, de az egész nemzet nevében és egy egész, elnyomott nemzet helyett. Mindenki is inkább ezt a jellegét

érezte, mint annak közművelődési és tudományos jelentőségét. Mikor a múzeum ellen az elmaradottak felszólaltak, azért történt, mert a múzeumi gondolatot félreértve, nem találták benne, a benne rejlő nemzeti eszmét. Mikor viszont a hatalom a múzeum föllállítását késleltette, azért történt, mert öntudatlanul is védekezni akart az általa képviselt nemzeti törekvések erejével szemben s arra törekedett, hogy csak múzeum lehessen belőle, melyből a politikai célzat egészen kiküszöböltessék. De azért az élni kívánó és jogos vágyaknak szárnyát szegni, a szólani akaró nemzeti nyelvet megbénítani és a hatni készülő nemzeti szellemet elnyomni nem tudhatta.

A vázolt nehéz helyzet érdekességét még növelte, hogy itt csupán egy embernek, Mikónak, kezdő lépésére volt meg a kellő anyagi ereje, de a múzeum pénzbeli és gyűjteményes alapját még csak azután lehetett és kellett biztosítani. Továbbá, hogy a gyűjtés és agitálás igéi mind olyanok voltak, a melyek a közeli multnak sebeit szagatták föl, de egyben a fönnálló politikai rendszernek nimbusát tépték szét. A magyarság megerősítése mellett a kedvezésben részesített szász kultúra rovására, tehát a beolvasztási

törekvés gyöngítésére is czélozott; a birodalom népeinek egyesítése helyett a magyar elem kiválására szolgált; éppen a történeti szellem ápolására készült, mikor az elnyomó hatalom érdeke a hagyomány és történeti tudat kigyomlálásában buzgólkodott. Fegyverül készült a jövő nemzedék számára és menedékül a mult emlékei számára, hogy egy új dűlås azokat meg ne semmisíthesse.

Atlátszó szövege mögött a legmerészebb nemzeti álom: a művelt magyar nép jövőndő nagysága rejtezett, de a felső hatáság azt a szegényes valóságot láthatta csak, hogy a vagyonából és szabadságából kiforgatott nemzet álmát országos, telhát szűkebb körre szorított, és a nemzetiségek részére is biztosított intézményben fogja korlátozni. Ezért a múzeum megerősítését főleg múzeális jellegének kidomborításához és anyagi erejének biztosításához kötötte. Az intézménynek főleg policziális szempontjai érdekelték, míg a benne rejlő nemzeti maghoz és kulturális csirához nem volt nagyító üvege.

Ebben a tekintetben azonban nem állott egyedül. Mert az alapítókön és néhány meghitt és mélyebben szántó társukon kívül, a múzeumot is főként nem a múzeumi szempontok szerint ítélték meg. A múzeumok és

rokon gyűjtemények jelentőségének helyes megértésére még akkor s nálunk különben sem igen emelkedtek. A hozzá kapcsolt fogalmakat sem tudták eléggé tisztázni. Az első alapszabály tervében tudományos egyesület színe van, mint azt a Magyar Sajtó czikkírója kívánság gyanánt fölvetette. A felsőség ezt a jelleget letörülte, de a múzeumban rejlő tudományos jelleget nem törölhette ki. Ezt az alapot sejtette meg az első terv is, mikor úgy intézkedett, hogy a gyűjtemények vezetői szerkeszsek a tudományos kiadványokat, hogy ezért egyikök legyen az egyesületnek a titkára is. Nyilván éreztetik ezek az intézkedések a múzeum lényegét: hogy az tudományos intézmény, de elárulják, hogy azzal alapjában nincsenek még tisztában. Mert nem tudták, hogy minden múzeum szorosán tudományos jellegű szervezet, továbbá, mert ezt a jelleget számára biztosítani akarták: jó szándékkal, de tévesen, a múzeumot s a körötte szükség szerint úgy is kialakuló tudományos törekvést azonosították, illetőleg vele összekapcsolták. A mit alig kell csodálni. Még napjainkban is vita tárgya volt, hogy a múzeumoknak rendeltetésök szerint meghatározott tudományos föladata miképpen

értelmezendő. Annál inkább lehetett ez vitás, vagy kétes az alapításkor s annál jobban, mert a múzeum mögött leplezendő politikai gondolatok árnya járt.

A felfogások tisztázására van e kérdés feszegetésének értéke, de akkor ezek igazán henye részletek voltak, a fő dolog a múzeum lévén, melynek kibontott lobogójára a történeti szellemet és az irodalmi törekvést irták. Az emlékek megmentése és biztosítása mellett a mult kultusza és az abban élő erkölcsi erő gyarapítása is inkább hazafias és nemzeties törekvést hirdettek, mint szorosan fogalmazott múzeumi elveket. A czélok és eszközök összetévesztése állandó gyakorlattá lett, de a múzeum egész története arra tanít, hogy abból az intézményre csak akkor háramlott veszteség, ha az alapításban működő *önzetlen munka programjából* kiesett.

Az alakulás nemzeti ünneppé lett, melyben a két haza legjobbjai hirdették a hajnal pirkadását és hintették el a közeli jövő küzdelmére megkivántató nemzeti politika jelszavait. A múzeum azután már hamarabban és szembeötlőbben vonzotta magához, a mi Erdélyben jó magyar volt és körötte szabadban fejlődhetett a történeti és alkotmányos szellem is. A mult emlékei táplálták a

jelen lelkesedését s ezeknek kutatása és ismertetése, az ország természeti kincseinek feltárása és bemutatása, mint akkor neveztek, a honismertetés, a jelen megbecsülésére és a hazaszeretet táplálására volt üdvös hatással. E törekvések nyomán sarjadt a tudományos munka kedve és megbecsülése; tehát a közműveltség és tudományos törekvés gyarapodása. Kolozsvár pedig, mely ebben előljárt, lassankint a magyarság tömörülésére és közművelődési sulyára nézve is fokozatosan emelkedett. Alkalmassá vált arra is, hogy Erdélyben a rokon törekvésű százszázalékos múzeummal és műveltséggel szemben először a mérkőzés jogát, azután a versenyzés lehetőségét és végre a hegemon magyar műveltség diadalát fölmutathassa. A lassú, de biztos haladásnak szükségszerű következménye, a múzeum-alapításnak betetőzése az erdélyi egyetemnek Kolozsvárt való fölállítása lett s ennek fontosságát már alig kell ecsetelnem.

A múzeumnak tehát meg volt jelentősége és szüksége az alapítás idején, volt hatása életének szinte minden egyes mozzanatában, missziót töltött be Erdélyben és a magyarságnak politikai és tudományos fejlődésében. Azzá lett, mivé Mikó és társai szán-

ták: a szellem éléskamrájává és az élő tudomány forrásává, nem azzá, mivé némelyek vélték: kriptává. Találó Mikónak e felfogásra tett megjegyzése: »Jó, hogy a napot, mint ódonságot, múzeumba nem utasítják, hogy ne világítson ama végzetes útra, melynek sötétében, mint az izraelita halottait az est alkonyában, egyenkint temetőbe lehetne kísérni a haza ősi jogait«.

De fenyegette a múzeumot valami, a mi Mikónak sok álmatlan éjet szerzett: a hagyományos szalma-láng és a politika, melyre a kiegyezés óta minden törekvés rávetette magát, de a melylyel élni nem tudunk. Amaz hamarosan ellobbant. A mint az első fölbuzdulás tüze lelohadt, kevés parázs maradt a Mikó tűzhelyén s azt is kezdte a közömbösség pora lepegetni. A megnyílt politikai élet pedig igen sok erőt és érdeklődöt vont el a régi tűzhely mellől. Olyanokat, kik új tűzhely mellé ültek, talán jobban is melegedtek; olyanokat, kik a régi mellé is inkább divatból, vagy az erkölcsi kényszer nyomása alatt telepedtek s az első kedvező alkalmat fölhasználták, hogy mellőle fölkeljenek.

Mikó jól látta ezeket a tényeket és az alapításnál szinte nagyobb gondot okozott

neki, hogy a múzeum jövőjét kellően biztosíthassa. Az 1873-iki elnöki beszédében tesz nyílt vallomást észleleteiről és gondjairól, ugyanakkor, mikor már az aggodalmaskodás fölöslegessé lett. Mert Mikó az új egyetemmel kötött szerződésben és kapcsolatban az intézmény életét biztosítva, tevékenységét állandósítva és közművelődési, tudományos és irodalmi, hatását szélesebbre kiterjedettnek látta. Az egyetem fölállítása és annak a múzeummal való kapcsolata tetőzik be Mikónak a múzeum megalapításában is élő nagy gondolatát, hogy Erdélyt, a szűkebb hazát, a testvér hazával csak erős és művelt magyarság kötheti elválaszthatatlanúl össze. Mikó ezt a nagy politikusra és nagy hazafira mutató gondolatot tetteivel fejezte ki közéleti pályájában, 1848 előtt az únióban, azután azokban a törekvésekben, melyeknek közös és egybefutó céljok a magyarság megerősítése volt. Az anyagi és a szellemi világban egyaránt építeni akart. Ott az anyagi jólét emelésére, itt a szellemi tőke és a történeti szellem biztosítására dolgozott. Nemzeti Színház, Erdélyi Múzeum és a kolozsvári egyetem maradandó emlékei politikai látása mélységének, hazafiúi lelkesedésének, fáradhatatlan munkásságának.

Mikó bölcsője a parciális Erdélynek egy félreeső zugolyában rengett, sirhalma a megálmodott Magyarországnak második tudományos és irodalmi középpontjában domborúl. Mikó földi vándorútjának e rövid jellemzése talán érezteti ama nagy változást is, melyen Erdély a mult század közepén keresztülment. E nagy és korszakot alkotó változás előkészítésében, végrehajtásában és biztosításában igen jelentékeny része volt Mikónak. Valóban az utolsó erdélyi politikus húnyt el Mikóban, ki édes hazája sorsát ott kötötte össze nagy Magyarországéval, a hol Buda elfoglalása idején attól elszakadt. Ezt a kötést erőssé és a viharok ellen szilárddá tenni a történeti szellem erejével, a közös mult és a mindennél hatalmasabb nemzeti tudat életrekeltségével csak úgy lehetett, ha a XIX. század vezérlő gondolatát: a történeti alakulás és a nemzeti nyelv és műveltség államalkotó erejét, sikerült életre hívnia. Ebben a munkában a múzeumi mozgalomnak, a múzeum megalkotásának jutott a legjelentékenyebb szerep. A múzeumot pedig maga Mikó alkotta meg, mire őt lángoló hazaszeretet és és fáradhatatlan munkásság képesítették. A kötelesség embere volt, megértette a kornak

intő szavát és székely népének szívósságával, önzetlenül dolgozott. Előkelő mágnás létére az új Magyarország demokratája volt s vagyonos főúr lévén, nemzete napszámosa lett. Irataival és munkálkodásával nyomot vert magának minden téren, de sehol sem szélesebb ösvényt, mint mikor a nemzeti mivelődés, a történelmi jogok és szellem területén fáradozott. Kortársai, a kik őt munkában látták, meghódoltak érdemei előtt, melyekről nekünk írásai és alkotásai tesznek komoly szóval tanúságot.

Utánna befordították az ősi czimert, előtte kinyitották a nemzeti Pantheon kapuit.

Nevét alkotásai őrzik, emlékét kegyeletünk.

JEGYZETEK.

¹ A HON. 1876., 240. sz. Gróf Mikó Imre levele Kazinczy Gáborhoz, 1855. április 30.

² MIKÓ FERENCZ Historiája a maga életében történt dolgokról. Continatioja Bíró Sámuelettól. Bánffy Gergely jegyzése. 4. r. 182 lev.

BENKŐ JÓZSEF: Collectaria ad Res Transylvanicas. 4. r. 321 lev.

BOD PÉTER: Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia. 4. r. 298 lev.

Mind a három gr. Mikónak sajátkezüleg irt másolata, az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtárában.

³ ERDÉLYI MÚZEUM, 1856. évf. 3-ik sz.

*

GRÓF MIKÓ IMRE arczképe. Kriehubernek 1852-ben készült 23×28 cm. nagyságú kőrajza a Höfelich-féle könyomatról kicsinyítve [Gróf Lázár M. Arczképgyűjteménye, II. köt. 1. sz. az Erdélyi Nemzeti Múzeumban]. Aláírása ugyanarról.

A gróf Mikó-féle szén-utczai nyaraló, az »Erdélyi Múzeum« képe Veress Ferencznek 1859-iki fénykép-felvételéről van kicsinyítve.

A Mikó-czimer gróf Mikó Imrének *Ex-Libriséről*, melyet az Erdélyi Múzeumnak ajándékozott könyvtára minden kötetébe maga ragasztatott bele.

